

S. Nagy Katalin
Ország Lili levelei
Róbert Miklóshoz

1993-ban jelent meg az Ország Lili-monográfia (Arthis Kiadó). Novemberben, a Magyar Nemzeti Galériában rendezett könyvbemutató után Radnóti Miklósné megemlégtette, hogy egy példányt küldött rokonának, Róbert Miklós festőművésznek, Bécsbe. Mondjuk így: szóhoz se jutottam! Évek óta gyűjtöttem az Ország Lili-dokumentumokat, -fényképeket, -leveleket, -visszaemlékezéseket (magnós interjúkat készítettem a „túlélőkkel”, barátokkal, főiskolai osztálytársakkal, műgyűjtőkkel, rokonokkal). Többször megkísértem a kapcsolatfelvételt Róbert Miklóssal, Ország Lili ungvári festőmesterével (1938–1942 között), képzőművész tanárával. A levelek visszajöttek: a címzett ismeretlen. A telefonszámokon idegenek feleltek.

Radnóti Miklósnét második gimnazista korom, 1959 óta ismerem. Tudott a készülő Ország Lili-könyvről, és biztos volt benne, hogy megkerestem Róbert Miklóst. Nekem eszembe sem jutott, hogy ő ismerhetné, s természetesen nem tudtam, hogy rokonok. Szinte azonnal utaztunk Bécsbe, Róbert Miklós szíves-örömmel fogadott. A könyv oeuvre-katalógussal, dokumentumokkal már megjelent. Ő örült neki, megelégedésére szolgált, s így abban a megtiszteltetésben részesített, hogy nekem ajándékozta Ország Lili hozzá írt leveleit. Felhatalmazott közlésükre, rám bízva, mi kerüljön nyilvánosság elé.

Barátaim, Horváth Irén és Zsubori Ervin, akik 1996-ban alapították az Arnolfini Archívumot, 1998 márciusában saját kiadásukban, 30 példányban, a Paperbook 16. köteteként megjelentettek egy válogatást a levelekből – Ország Lili halálának huszadik évfordulóján *A Holdfestőnő* címmel: „Jelen könyv nem betűhű dokumentum, hanem szándékunk szerint sajátos életregény, amely – tiszteletben tartván Ország Lili szavait és mondatfűzését – elsősorban a gondolatokat igyekszik híven megőrizni.”

A most következő válogatás betűhű dokumentum, és eltérő válogatás az 1978-ig, Ország Lili haláláig tartó levelezésből. Az írások szokatlanul ben-

sőséges, őszinte kapcsolatról tanúskodnak. Bizalomról. Ország Lili bizalmatlan, meglehetősen gyanakvó, óvatos ember volt, keveseket engedett közel magához. Akit megszeretett, abban feltétel nélkül hitt, mint egy gyerek.

A *Múlt és Jövő* 1989. 2. számában jelent meg írásom Ország Liliről (*Zsidó motívumok Ország Lili festészetében*). 1926-ban, Ungváron született zsidó családban, eredeti neve: Oestereicher Livia Éva. Apja híres borszakértő, borkereskedő; anyjának, Markovits Aliznak szülei fakereskedők. Ország Lili már 8–10 évesen, elsőként a fatelepi munkásokat és a nagyanyja házához rendszeresen járó szegény sorsú zsidó embereket rajzolta. Róbert Miklós, első mestere, 1942-ben Ungvárról Budapestre költözik, és folyamatosan ír a 16–17 éves, céltudatosan festőnek készülő fiatal lánynak. Lili rendszeresen küldött munkáiról maga készítette fényképeket Róbert Miklósnak bírálatra, véleményalkotásra. A válaszlevelekből tudjuk, hogy a rajzok, festmények témája, műfaja csendélet, portré, az öccse, a ház körüli tárgyak. „Meglátja, így majd mind könnyebben fog menni, leegyszerűsítetten, szinte tömondatokban rajzoljon, inkább mozdulatokat, tónusokat, a továbbit aztán a rajz után beállított modelleken is részletezheti. Munkácsy is nagyjából ezt a módszert alkalmazza, egész kellék-tára volt, amibe felöltöztette a modelleit.” „Olyan édesen sopánkodott a januári levelében a témátlanságán, ami semmiesetre sem a tehetségtelenség jele. De míg rajzmemóriája ki nem alakul, addig mindig így lenne, ha akkor keres motívumot, amikor dolgozni akar. Még hetekkel előbb kell keresni témákat, nemcsak otthon, akkor meglátja, elég tartaléka is lesz. Ahol valami érdekeset és elsősorban festőit lát, azt jegyezze meg és amikor dolgozhat, menjen oda a helyszínre.”

Ez folytatódik 1957 és 1978 között, az alább közölt levelek tanúsága szerint.

1957. 02. 16.

Drága Miklós!

Január 22.-i levelét örömmel olvastam...

Levelében sokat ír képeimről, annak pesszimista hangulatáról. Hát bizony bármennyire is igyekszem, mindig hasonló dolgokat vetíték ki magamból. Én változatlanul kitartok mellettük, mert legbelülről jönnek, és képtelen vagyok hazudni. Amikor valami humorosabb dolgot csinálok, az rendszerint akasztófahumor. Most éppen jó periódusban vagyok, egy hónapja megállás nélkül dolgozom, montázsokat csinálok, azt mondják kollégáim, hogy a legjobb dolgaimat most csináltam. Én is így érzem, hisz formálisan égek a munkaláztól.

Lehet, hogy ebben az évben Bálint Svédországban néhányunk munkáiból egy modern kiállítást rendez, reméljük megkapja az engedélyt rá.

Most a modern művészekről is vásárolnak képet, tőlem is vettek, Bálinttól, Kornisstól, Anna Margittól és a többiektől is (elég nagy dolog). Persze nem tudni meddig. Tőlem megvették azt a vörösruhás halfejű figurát 2000 forintért.

Milyen kiállításokat látott? Persze itt engem most főleg a modernnek érdekelnek. Nem látott Max Ernst, Chirico, Miro kiállítást vagy esetleg Henry Rousseau-t? Ezek kedvenc festőim, ha látja őket, gondoljon rám. A barátnőm szokott írni Svájcba és olyan képeslapokra ír, amelyeken ezeknek a reprodukciói vannak. Ha maga találna ezekből hasonlót, akkor kérem írjon egy-egy ilyen lapra.

A cigánylányt, amit fest, azt modell után festi? És ki a portrémegrendelő?

Én szeretnék nyáron ismét Bulgáriába menni, remélem oda még adnak útlevelet.

Egyelőre búcsúzó. nagyon várom további levelét. Sok szeretettel ölelem, Lili

1957. 03. 08.

Drága Miklós!

Levelét megkaptuk, sietve válaszolok, mert az óta egy nagyon nagy élményben volt részem, azaz részünk. A Fészek Klubban „Modern zene – Modern képek” c. egy kis házi kiállítást rendeztünk a zenész szövetség felkérésére. Az összes modern (a legjobbak) Bandi, Korniss, Gadányi, Kassák, Martyn, Anna Margit, Gyarmathy stb. – no meg én is – részt vettünk 2–3 képpel. Mondanom sem kell,

hogy számomra ez volt az első, s ha bár képeimet teljes mértékben vállalom, mégis nagyon izgatott voltam hisz tíz év óta ilyen zsánerű kiállítás itt nem volt. Semmi propaganda, sem meghívó nem volt, mégis nagy számban nézték meg, és ami a legérdekesebb, hogy nagy sikere volt az egésznek, persze hivatalos kritika még nem volt, de az ottlévők őszintén lelkesedtek. Általában Vajda, Anna Mancsi, Bálint és én tetszettem a legjobban (ezt most tudtam meg – rettentő büszke vagyok!). Sokan voltak, akik kimondottan lelkesedtek a dolgaimért, különösen a kis temetős képért, meg egy piros levelet tartó hold figuráért (mindkettőt maga is látta).

Őszintén szólva én nem számítottam erre, hisz legfiatalabb vagyok a társaságból és nem is mertem volna erre gondolni. Ma hallottam, hogy Szentiványi volt ott és valakinek mesélte, hogy a legjobbak között vagyok, akik neki tetszetek.

Hát most nagyon boldog vagyok. A többi kritika, ami majd jön az nem érdekel, mert a szakmaiaktól tartottam a legtöbbet. Az is öröm, hogy olyanok,

mint Lulu v. Gráber Médi akik egészen más stílust képviselnek, őszintén gratuláltak.

Sajnos nagyon rövid ideig tart a dolog, mert holnap valószínűleg leszedjük – így jobbnak találjuk.

A jelzett küldeménynek már előre nagyon örülök, a Glutolin nekem montázs ragasztásához kell (jól sejtette) – na most az a helyzet, hogy olyan ragasztó kell ahhoz, ami nem sárgul meg az évek folyamán, azaz nem tartalmaz olyan savakat, ami a papírt megsárgítja. Itt nem kapható csak savas ragasztó.

Érdeklődik a művészeti hírekről, képzőművészeti egyesületek működéséről. Erre vonatkozólag annyit, hogy bizonytalan az egész, valószínűleg ugyanúgy lesz, mint eddig volt, úgyhogy vissza kell térnem a grafikára. Egyelőre még festek, eladtam egy-két képet is.

Visszatérve a kiállításunkra (azóta eltelt három nap) még nagy élményben volt részem. Két idősebb 60-as anyuka odajött hozzám, az egyik azt mondta: „Lilikém, úgy megdöbbentettek képeid, hogy az izgalomtól szívdobogást kaptam, ilyen élményben régen volt részem.” A másik: „évek óta ki vagyok éhezve valamire, amit nem tudok kifejezni, de képeid megfogalmazták ezt, én nem értek hozzá, de érzem őket, mert ebben a korban élek” – mindkét néni laikus. Ezen kívül egy-két érettségizős és egyéb fiatal kiszúrta a képeimet és áradoztak róluk (ez a pletyka most került hozzám.)

Miklós kám, remélem nem érti félre, nem dicsekedni akarok itt, hisz ismeri szerénységemet, talán azért írom ezt le, mert engem úgy meglep a dolog

és úgy nézem az egészet, mintha nem is rólam volna szó.

Végeredményben jó volt, hogy eddig nem állítottunk ki és nem esek kétségbe, hogy nem fogunk. Most majd tovább dolgozni, ahogy eddig a szekrénynek, és ha összegyűl az anyag, akkor majd meglátjuk. Egy kis siker is elbizakodottá, azaz hogy ez nem jó kifejezés, inkább úgy mondom, megnyugtatóan hat – az ember beleeshet abba az ajnázásba és elringatja magát, nem jó az elkényeztetés. Nem elégszem meg ezzel, még nagyon sok mondanivalóm van és ezt teljesen függetleníteni akarom minden pro és contra befolyástól, művészi lelkiismeretemre bízom magam és itt a maximális szigorúság a magammal szembeni követelményem.

Várom további leveleit, szeretettel ölelem, Lili

1957. 03. 21.

Drága Miklós!

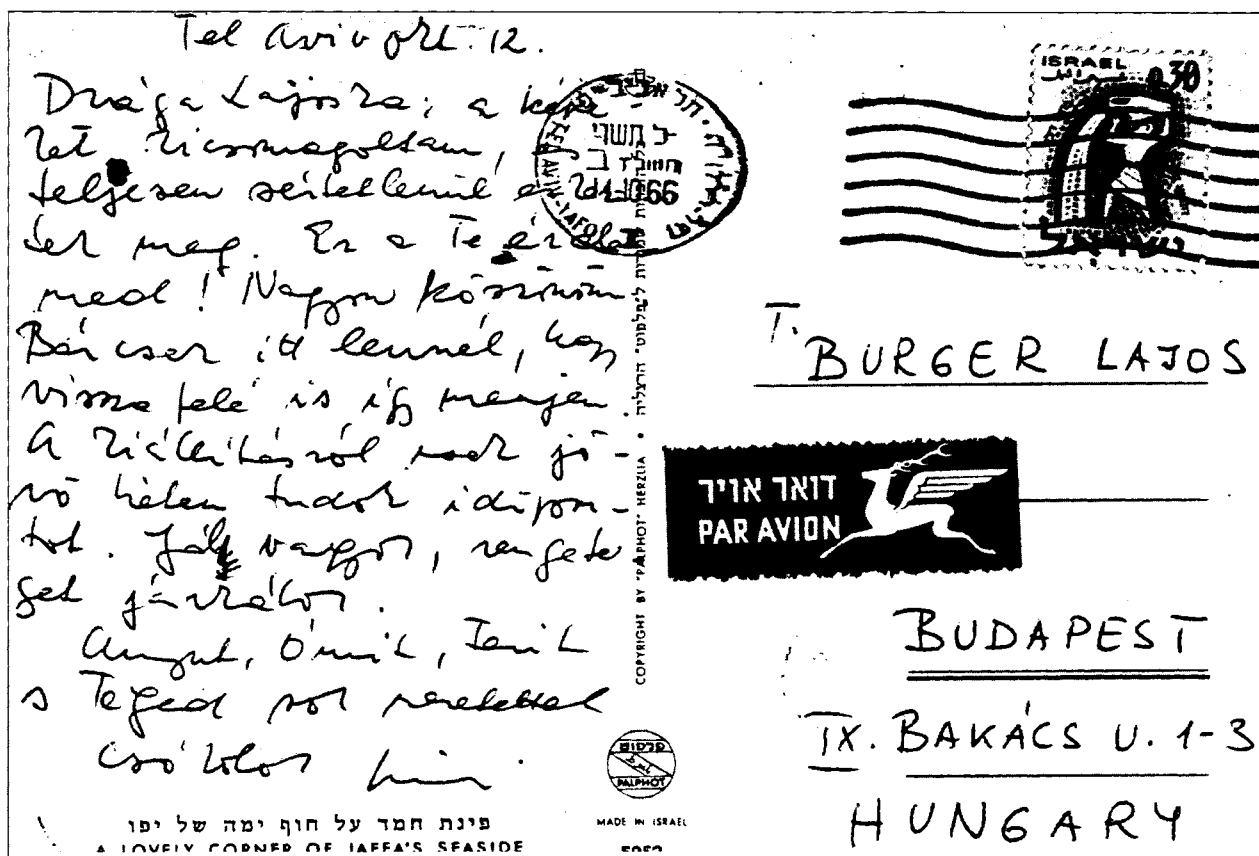
Március 8-án írtam magának, levelemben a kiállításról számoltam be – remélem megkapta. Most be sem várom választát, mert időközben befutott a csomag, amit küldött s így örömet ezúton köszönöm meg azaz kedvességét (nagy izgalomtól ami a csomagot illeti még írni is elfelejték).

Nem is tudom minek örüljek jobban a ragasztónak avagy a csokinak vagy a többinek – szóval most mindent gyorsan ki kell próbálni – meg kell enni – inni – darálni stb. Kb. 8 éve nem láttam ilyent úgyhogy gyorsan neki kell esni – Gyurka már nem bír velem mert egész idő alatt belebújok a szekrénybe s ott rágcسالok mint egy majom (nehogy valaki elirigyelje!). Azért Gyurkának is juttatok!

Nem bánom ha kinevet ezért az infantilizmusért – de ez tradíció nálam; – kávé – édesség – csavargás – így jellemez Gyurka – szabályos bűnöző tulajdonság.

No de most még röviden az újságokról.

Áprilisban nyílik a Múcsarnokban egy kiállítás „Tavaszi Tárlat” ahol egyelőre úgy néz ki, hogy a modernnek is kiállíthatnak. Négy zsűri lesz, naturalisták, „bernáthisták”, modernnek és egyéb. Mindenki ahhoz a zsűrihez adja képeit, amelyekhez akarja. Ez eddig még nem volt, jó ötlet mindenesetre. Persze hogy a modernekről le fogják húzni a vizes lepedőt az fix – de ezt vállalni kell. Így hát nagy az izgalom – sürgésforgás. Dolgozom állandóan s

végzem az utolsó simításokat, hisz most nagyon ki kell tenni magunkért.

Egyéb újság: Szentiványi Kossuth díjat kapott, azon kívül Borsos Miklós is.

Különben állandóan festek – tele vagyok munkakedvvel – néha úgy érzem, hogy most száz évig kellene élnem annyi mindent kell még megfesteni. Ezért minden mást elhanyagolok, a lakás és minden olyan, mint egy csatatér, de minden percet sajnállok a háztartástól, s így inkább hagyok futni minden, még szerencse, hogy Gyurka szemet hunyt e fölött, mert ezt nem sok ember tűrné.

Nagyon várom már levelét, drága Miklós írjon minél előbb.

Sok szeretettel ölelem Lili

1957. 04. 21.

Drága Miklós!

részletesen be tudjak számolni a kiállításról és egyúttal válaszolni is tudjak kérdéseire. Tegnap

nyílt meg – de még mielőtt erről írnék, elmondom a zsűriket mert kérdezte.

Az első csoportban többek között volt Burgardt, Ék Sándor, M. C. P., Kontuly, szóval a naturalisták. A második csoport: Bernáth, Szőnyi, Páátra, Elekty stb. A harmadik: Domanovszky, Barcsay, Főnyi és néhány fiatal, akiket nem ismer. A negyedik az abszurdok: Korniss, Bálint, Vilt, Medvecky, Gyarmathy, Novotny stb.

Mindenki három képet küldhetett be ez volt a legtöbb. Tőlem 3 képet el is fogadtak: az első az a bizonyos 4 figurás a fal előtt (ezt újból megfestetem hosszabbra és tisztábban úgyhogy sokkal szebb lett, mint az első) másodiknak egy új képet, amit nem látott Hold-Nap a témája fekete háttérből egy világító fej, alul pedig a Hold kráter. Harmadik egy cipős kép ezt láthatta még itt.

A megnyitó előtt borzalmas izgatott voltam. Idegcsillapítótól kezdve hidegzuhanyig mindent elkövettem hogy normális maradjak, hisz ez volt az első nyilvános szereplés és én a legteljesebb meg nem értésre kiröhögésre számítottam. Félttem attól is,

hogyan lesz rendezve, hisz nem a zsűritagok rendezték, na és annál nagyobb volt a meglepetésem, mert képzelje el az absztraktok egy termet kaptak és ott a főfalon lógtam. Ettől nyomban s-re estem, nem beszélve arról hogy kik mellett lógtam. Ez volt a főfal. Gyarmathy, Ország, Anna Margit, Korniss, Bálint.

Na és ezután ajultam el végképp, mert mások szerint és szerintem is nekem volt ebben a teremben a legnagyobb sikerem. Nyakra főre jöttek gratulálni elsősorban a modernnek akik eddig még nem ismertek és áradoztak. Szántó Piri például könnyes szemmel a nyakamba borult és odáig volt, Vilt (szobrász) szerint az egész anyagból az én hosszú képem a legjobb na és ami számomra a legmeglepőbb volt, hogy egész ismeretlen festők (öreges) naturalisták keresték a közvetítőt hogy bemutassanak nekik és gratuláltak olyan őszinte lelkesedéssel amiről álmodni sem mertem volna. Például Szabó Vladimir, Benedek és még egy csomó. A kortársaim, akiket főiskolás korom óta jóformán nem láttam, és akiktől a legjobban félttem azok is odáig voltak.

Mondanom sem kell hogy egész euphoriás lettem aznap, persze ne értse félre édes Miklós, ez csak néhány órát tartott, mert a meglepetés volt főképp kiváltója, hisz a legrosszabbra számítottam! Remélem, nem hangzik monomániásnak ez a levél, kizárólag a beszámoló hűségéért írtam mindent olyan részletesen, nem azért hogy dicsekedjek, hiszen ettől én még nagyon rossz festő is lehetek, de hát mit tagadjam nem volt kellemetlen a siker. Persze annál jobban érzem fogyatékoságaimat; én az a természet vagyok, akinek egy előlegezett bizalom lelkiismeretfurdalást okoz.

A második nap közönsége egészen más volt. Főleg utcai közönség volt, így teljes értetlenség, sokan röhögtek és elmebajosnak tartottak minket. Azt még egyébként hallottam, hogy a sajtóbemutatón, ami a megnyitó előtt volt, nekem volt a modernnek közül a legnagyobb sikerem; persze ami írva lesz, az más lapra tartozik.

Most már nem bánám, ha vége lenne az egész kiállításnak mert szeretnék már festeni; t.i. két hete képtelen vagyok. Sajnos hosszú ideig nem lesz nyitva, így hát ki leszek téve mindig valami újabb dolognak. Amit írni fognak azt nem fogjuk berámázni.

Egyelőre ennyit a kiállításról.

Kérdi még hogy ki a Borsos – ő nagyon jó szob-

rász elég modern. Lulu valóban Kossuth díjat kapott.

A kiállítás többi anyagáról nem tudok írni mert még nem néztem meg, nagyon nagy az anyag 500 kép + grafika + szobor most az ünnepek alatt annyira ember volt; ilyenkor nem lehet megnézni.

Bandi egyébként egy hete Párizsba utazott, valószínűleg néhány hónapig marad. Júlia Svédországban van és Bíró Ivánék úgy hallottam Amerikában.

Nagyon kíváncsi vagyok Miklós kám hova fog utazni? Mik a tervei?

Mi Bulgáriába szeretnék menni nyáron persze nem tudom adnak-e addig útlevelet.

Várom nagyon levelét és sok szeretettel ölelem Lili

1957. 05. 22.

Drága Miklós!

Most kaptam meg a lapot, amit még Bécsből írt, látszik rajta, hogy magán kívül van az utazási láztól, gondolom azért hogy most kissé lecsillapodott ha azóta Párizsban van, igaz ott újabb izgalmak várják. (Gyönyörű a reprodukció amit küldött.)

Mielőtt még bármiről is beszámolnék, szeretnék reagálni legutóbbi levelére. Először is borzalmasan meglepett, amit Rosita Salem-ről írt, ez a rokonság tematikailag egész fantasztikus és nem volna érdektelen számomra megismerkedni vele. Az is érdekes hogy ugyanabban az évben születünk na és amint írja hogy egyik képén egy fej látható mely kísértetiesen rám hasonlít. Szóval meg kell ismerkednünk. Várok vele minden esetre míg visszatér Bécsbe.

Gyarmathy után érdeklődik. Ő valóban Tihamér, 45 körüli nagyon szimpatikus ember és jó absztrakt festő.

A kiállításról: Az első örömről beszámoltam. Azóta eltelt hosszú idő, sok támadás és érdeklődés van. Főleg Oelmacker A. támad erősen, név szerint senki sem volt általa kiemelve, de az egész teret rondán és aljasul támadja. A többi kritika mérsékeltbb lényeg bennük az, hogy semmi elismerés és csupán arra utalnak, hogy helytelen volt az elmúlt évek eltöltése (csak ez az egy pozitívum van!) egyelőre! Ezzel szemben a közönség változatlanul rendkívül érdeklődő, a mi termünkben van mindig a legtöbb ember és várakozáson felül sokan nagyon szimpatizálnak az eddig nem látott műfajjal.

TAORMINA

Panoramica da Villa Marzotto
Panoramique prise de Villa Marzotto
Panoramic view from Villa Marzotto
Panorama von Villa Marzotto

aug. 10.

(4. irás)

Édesim, ez a levele
rebb íj, amit az
levele is láttam.
A post utasítás után itt
3 napot pihenés
majd Nápolyba utazom
onnan Rómába is
vona. Sőt revaldellet
öccsek Beméletet
híni

Riproduzione vietata

Oesterreicher Kurárió

UNGHERIA

1093 BUDAPEST

BAKA'CS U. 1-3

14

Ed. Sicilia Folklore - P.zza Duomo. 14 - Messina

SAR

DA FOTOCOLOR KODAK EKTACHROM

L. 50

Eddig 50 ezren nézték meg, sőt most már biztosan
többen. Ilyen még nem igen fordult elő.

Nekem is sok rajongóm akadt ezt visszamond-
ták nekem sőt olyat is mondtak, hogy az én ké-
peim a legizgalmasabbak. Persze nem adok erre
semmit!

Sokkal jobban kínlódom most a festéssel, sem
hogy elvakítanának a tetszések. Úgy érzem, hogy
egy periódusom lezáróban van, valamin túl kell
jutnom, megfogalmazni még nem tudom, csak kor-
rigálok és kínlódom. Sokszor teljesen kiborulok,
egyik nap már össze akartam nyesni képeimet (egy-
ket sikerült is) a többit Gyurka megmentette.

Rossz hangulatomhoz hozzájárul az is, hogy min-
den barátom elhagyott: Maga, Bálint, Anna (ő is
most Párizsban van), biztosan fognak találkozni
mondanom sem kell, hogy esz meg az irigység, hogy
nem lehetek magukkal. Elképzelem, hogy Párizs
utcáin együtt sétálnak, jaj Istenem csak két hétre ma-
gukkal lehetnék ott! Na mindegy, szél ellen nem le-
het... Drága Miklós maga biztos megérti ezt, hiszen
barátok nélkül ez a hely nagyon sivár! Azonkívül
van egy olyan félelmem is hogy mindenki nem csak

fizikailag elhagy de lassan egyéb kapcsolat is meg-
szűnik. Márkus Anna nagyon jó barátom volt, és ér-
zem leveleiből, hogy egyre távolabb kerül. Bandi na-
gyon hiányzik, egy hónapja van Párizsban és mind-
össze egy levelet írt, holott majdnem naponta talál-
koztunk. Maga az egyetlen, aki nem feledkezik meg
rólam, de most már aggódni kezdek, hogy az az új
légkör elfeledteti mindenkivel a régit.

Azt írja Miklós, hogy Bulgária helyett próbáljunk
Párizsba kérni útlevelet. Eddig úgy látom, hogy
még Bulgária sem fog menni (még ugyan remény-
kedek) de hát Párizst meg sem kísérelm, hisz ha
menne, akkor sem tudnék elmenni, hisz pénz nél-
kül nem tudok kezdeni semmit.

Bandi címét kéri. Én sajnos nem tudom hol la-
kik, ő nekem ezt a címet adta: A. Bálint Paris (19e)
Poste restante, Bureau 121. rue des Fêtes. Írjon oda
és akkor tudnak találkozni.

Rozsda címét nem tudom, nem levelezek vele,
különben sem ír róla Bandi valami nagyon kedve-
zően. Márkus Annát majd Bálint bemutatja, neki
sem tudom a párizsi címét, mert ő Saarbrüchenben
lakik és csak látogatóba ment oda.

Úgy hallottam egyébként, hogy Vajda Júlia is nyáron Párizsba megy.

Hát nagyon kíváncsi vagyok, hogy fogja ott magát érezni Miklós, gondolom istenien. Kívánom is. Írjon gyakran és részletesen. A modern reprodukciós lapoknak is nagyon örülnék.

Itt most nem is akarok semmit sem kérdezni, hisz ki sem fogynának kérdéseim, és gondolom, hogy úgy is mindent megír. Azt mindenesetre írja meg, mennyi ösztöndíjat kap és hogy lehet abból megélni. És feltétlenül írjon arról, találkozott-e Bandival, Annával ezt részletesen mesélje el, legalább oda képzelem magam.

Még egyre felhívom figyelmét: Max Ernst kiállítását, ha módjában van megnézni, akkor sürgősen nézze meg legnagyobb élő festő! Egészen beleszerettem. Anna küldött egy kis könyvet rajzaival, nem tudom letenni olyan szépek, úgy örülök neki, mint majom a farkának.

Ha lát Max Ernst könyvet, lapot v. katalógust, akkor nagyon nagyon kérem, hogy küldjön. Disznó vagyok, hogy mindig kérek valamit! Ne hagyja magát kizsákmányolni tőlem. Különben is úgy unom magam, hogy le szeretném magam húzni a WC-n.

Mindenkit agyon gyötrök lehetetlen természettemmel, de tényleg rémes hogy mindenki itt hagyott. Gyurka szerint töketlen kutya vagyok. De elég is belőlem!!!

Inkább búcsúzom és kívánom, hogy minél jobban érezze magát.

Sok szeretettel Lili

1957. 09. 25.

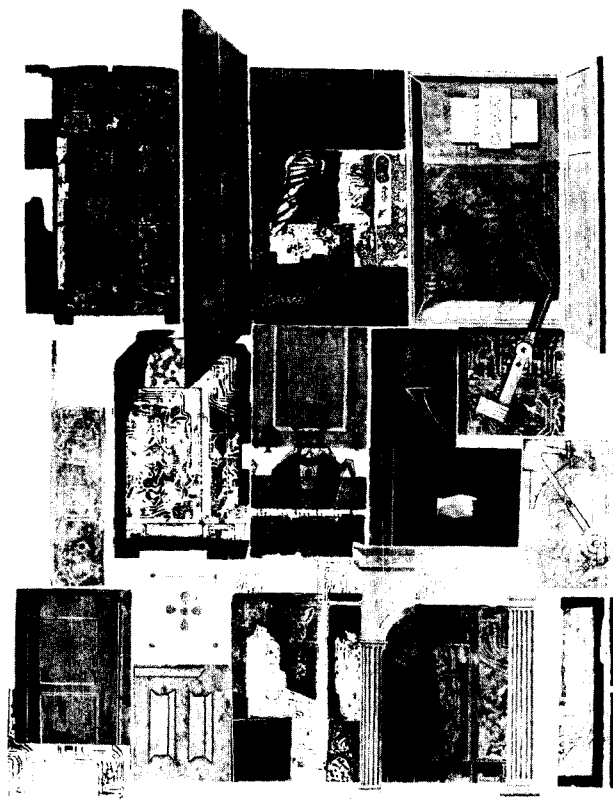
Drága Miklós!

Megint én vagyok a disznó, mert nagyon elhanyagoltam, de most elhanyagoltam mindenkit és mindent magamat is beleértve.

Amint hazajöttünk Bulgáriából rám szakadt egy nagyobb grafikai munka, ami ugyan nagyon jól jön, de hát nagyon sok munka is van vele. Egy kisebb meséskönyvet illusztrálok, remek mesék ez a szerencse, mert így nagy kedvvel csinálom. Sok humort vihetek bele (például van egy tó, amelybe belesík egy zsák szappan, keresik a szappant a csónakról evezőlapátokkal, miközben a zsákot a halak kinyitják, a szappan olvadozni kezd és az egész tóból szappanhab lesz, majd jön egy szél, felrepíti a habokat abból báránnyelű lesz és benne marad egy-egy felhőben egy-egy hal). Ebből elképzelteti, hogy kb. mit csinállok. Múlt héten kellett volna elkészülnöm, de nem voltam képes, így két hét haladékot kaptam. Hát ezért nem írtam, nyakig vagyok mindenféle adóssággal: levél, látogatás stb. stb. és nyakig úszom a koszban, mert amióta ez a munka tart azóta se mosás se takarítás, már nemsokára pókhálók nőnek rajtam is ki! nem beszélve Gyurkáról, akinek nem mosok ki inget sem, és úgy jár szegény mint egy lelenc. Most hogy már egy kicsit átlátom a helyzetemet, és vége felé közeledik a munkám, hát elsőnek magának írok.

A Max Ernst lapot megkaptam, egyre jobban szeretem ezt a festőt. Anna küldött nekem egy vékonyka kis könyvet Max Ernst rajzairól: gyönyörűek!

Úgy néz ki egyébként, hogy egyelőre kiállításunk nem lesz. Nem is bánom, legalább nyugod-

tan dolgozhatok a fióknak. Az a legjobb, mert így nem zavarja meg az embert a siker vagy nem siker.

Ha megjelenik a könyv amit illusztrálok akkor küldök magának.

Olvasásról jut eszembe. Beleszerettem egy íróba: Franz Kafka (cseh zsidó) remek. Magukfelé jól ismert, németül írt és nagy kultusza van, itt most jelenik meg (már alig várom) egy novellás kötete. Én egyébként németül olvasom a könyvtárban megvan néhány könyve.

Nagyon sok szeretettel ölelem Lili

1957. 11. 17.

Drága Miklós!

Végre kaptam levelet Magától, már éppen írtam Lilinek Bécsbe egy lapot, amelyben kértem, hogy azonnal értesítsen, mi van magával (de nem küldtem el mert aznap érkezett a maga levele).

Kezdem azzal hogy most 3 hónapos festési pauza után elkezdtem dolgozni és úgy érzem, hogy jól megy. Egy ugrással tovább jutottam azon az ortodox szürrealizmuson, amit eddig festettem. Ez nem csak azt jelenti, hogy formailag és térbelileg alakultak át képeim, hanem tartalmilag is azért, hogy mozgást vittem bele, életszaga lett, és örömmel jelentem, hogy megfestettem első vidámabb, sőt vidám képemet. Kifejezésben kissé elvontabb formákkal dolgozom, és rettentően élvezem, annyira hogy 8 képet kezdtem el egyszerre, és reggeltől estig dolgozom.

A könyvet befejeztem kb. januárban jelenik meg. Ha lehet (mert nem minden könyvet lehet) innen küldeni, akkor elküldöm majd. Erről jut eszembe, hogy tegnap feladtam magának egy könyvet: Kafka: „Az ítélet” c.-t. Egész regény, míg megszereztem, t.i. hónapok óta hirdették, hogy megjelenik magyarul és azóta naponta járom az üzleteket érdeklődni nem jött-e még ki. A múlt héten 3 napig alig mozdultam ki és közben jelent meg, ezt egy barátomtól hallottam, aki mondta, hogy siessek, mert már alig van belőle. Csodálkoztam, mert azt hittem, mivel itt nem igen ismerték és modern, hát nem lesz keletje. De hát kellemes csalódás volt az, hogy minden propaganda nélkül nagyon is tudják az emberek mi a jó és a könyv órák alatt elfogyott! Még kirakatban sem lehetett látni, pénteken jött ki, szombaton már nem volt. Én szombaton reggel elindultam zuhogó esőben, egyik üzletből a másikba,

mindenütt már röhögtek, hogy a 20-ik vagyok egy órája, aki keresi. Így jártam végig Budát, majd Óbudát, Pestet, délután 4-kor elhatároztam, hogy kiutazom Szentendrére, vagy Budafokra esetleg Székesfehérvárra, szóval már el voltam szánva amikor is még egy kísérletet tettem és a Bosnyák téren kötöttem ki ahol is megkaptam a könyvet, nyomban elküldtem magának, remélem tetszeni fog. Sajnos közölték az üzletben, hogy eltart néhány hétig amíg megkapja.

Egyéb újság: Julika a két gyerekkel hazajött Svédországból. Még nem beszéltem vele csak jövő héten. – Bandival kibékültem hosszús csatározás után (írt nekem egy lapot, amit így címeztem: O. L. a Holdfestőnő).

Gyurka rengeteget dolgozik, hétköznap mondhatnám, hogy csak telefonon szoktunk beszélni, mert alig ér rá. Most szombat lévén nagy lazsálás van és főzés azt sem tudom, mit csináljak, mert hoztak egy kacsát vidékről rokonok én még sosem csináltam, most húzom-nyúzom egész házat, összes szomszédokat mozgósítom, hogy mit kell csinálni a bőrével, lábával és egyéb testrészeivel, össze-vissza nyírom ezt a szegény állatot, az egész ház már tiszta kacsa! Jó lenne, ha most meghívhatnám egy kacsabédre, a sok párizsi lehetetlen étel után biztosan ízlene a főztöm (hogy felvágok!) mikor ezt mindenki főzi csak nem én! Egyébként itt most teljes liba és kacsőrület van, akivel csak találkozom barátok közül mindenki libát és kacsát cipel. De ezt a témát már abbahagyom, mert a levél is tiszta kacsa lesz.

Írjon mielőbb, nagy szeretettel gondolok magára
Lili

1958. 03. 11.

Drága Miklós!

Régen nem írtam mert beteg voltam sőt vagyok még mindig. A magam és főleg mások számára ez egy elviselhetetlen állapot, ezért nem írtam mindaddig, míg egy normálisabb pillanatom nincs, mert különben maga is beteg lenne tőlem. Állítólag vírusos influenzajárvány van, amit sikerült megkapnom és nem bírok kimászni belőle, ugyanúgy vagyok, mint első nap és mint egy rossz kehes ló úgy köhögök. Ennyi a realitás + hipochondria + dühöngő roham + sírás-rívás stb. Legszívesebben lehúznám magam a WC-n. Ez a kis bevezetés némi képet nyújt elmebajos növendékéről.

Erről jut eszembe, időközben nekem is született egy tanítványom K. Évának hívják, vegyész tanársegéd, aki gyerekkora óta nosztalgiazik a festés után és csak most 30 éves fejjel realizálta és tanul tőlem rajzolni, illetve festeni. Rém szigorú „mester” vagyok és mostanáig nagyon nagy respektem is volt, de mióta beteg vagyok, és a növendék eljön a „mesterét” ápolni, azóta vége a renoménak! Mert kiderül, hogy a „mester” nagyon hülye a civil éle-

tében és különösen, ha beteg. Hát most hogy fogom visszaszerezni a tekintélyemet, azt nem tudom.

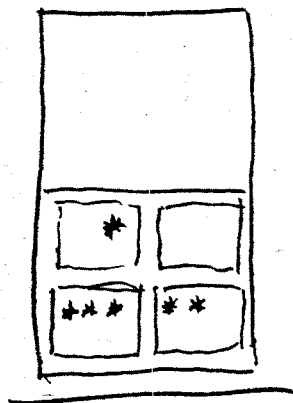
Évának sokat beszéltem magáról és különösen az utóbbi levelezésünkről (modern képekhez való kapcsolat). Éva nagyon tájékozott ezen a vonalon, nagyon jól érzi az új stílusok mértjét, sőt nagyon egységesen látja az új irányok és filozófiák, irodalom, technika viszonyát; így hát segítségül hívtam őt ehhez a témához, mert gondolom, ha vita alakul ki, akkor olyan kérdésekről is lesz szó, ami nem festészet.

Hát most egyelőre visszatérek Chirichóhoz, azaz innen próbálom folytatni.

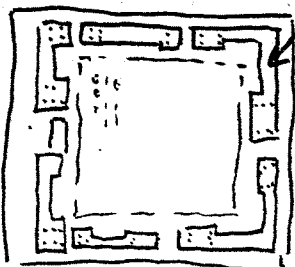
Azt az eddigiekből észrevehette, hogy mindazokhoz kötődtem, akiknél plasztikus ábrázolásmódról volt szó. (Csontváry, Gulácsy, Chagall, Picasso (rózsaszín-kék periódus), Chirichó); és az én piktúram is tkp. plasztikus ábrázolási mód volt.

Ezek után én tavaly elkezdtem montage-okat csinálni, ami nagyon kedvemre való volt, mivel sokszor egész rövid idő alatt valósítottam meg egy-egy elképzelésemet és nem kellett hetekig egy részletet festeni. Nagy biztonságra tettem így szert, mert egészen nekem való területnek éreztem és érzem még most is, olyan biztonsággal tudok sokszor megkomponálni egy-egy montage-t, amit még hosszú hetek munkájával sem tudtam elérni festéssel. Persze ez nem erény, de feltétlen a kifejezési készségemet elősegítette, és fantáziámat egy állandó mozgásban tartja. Egyszer megmutattam Bandinak az első montage-sorozatam, aki (mindig nagyon szigorú volt velem), de hát akkor kijelentette, hogy el van ragadtatva tőlük, és hogy Max Ernst-i színvonalon vannak. (Én akkor még Max Ernst-től montage-t nem láttam). Majd Bandi szerzett kölcsön egy Max Ernst montage-könyvet (nem tudom a címét de lehet hogy a 100

A ma emlékei

* Előprélés jén képek:
Az előző képek * így
megjeleni sokkal egy
megjelenés viss, amikor
a néző a képre néz

a képek mint *
két alaprajz
későbbi is megpróbáltam ezt a képet
ahol egy két képet képeztem benne
mint két (halkítás lárd!) és
lárd két képet!!

** Mária előprélés:
egy kis igen megpróbáltam

*** Hermann előprélés:
egy kis igen megpróbáltam, hiszen
en előző megpróbáltam az előző képet!

arcú nő) szóval ez a könyv teljesen elkápráztatott egyrészt, mert valóban fantasztikus rokonságot éreztem közte és a meglévő dolgaim között (ami maga is csodálatos, hogy 2 különböző korban, világban ilyen legyen); szóval ez a könyv a legnagyobb élményeim közé tartozik. Sajnos kevés M. E. képet ismerek, de amit láttam azok mind tetszetek. Hogy mi? Ezt sokkal nehezebb megfogalmazni mint pl. Chirichót, mert itt nem tudom maga mit ismer tőle t.i. nagyon sokféle dolgot csinált. De mégsem volna helyes, ha most itt én azt mondanám, hogy M. E. világa egy olyan világ, amelyet dacára annak, hogy soha a két szememmel nem láttam, mégis olyan otthon érzem magam benne mintha én csináltam volna; és ugyanakkor csodálkozom, hogy ezt maga nem érti.

Szóval úgy gondolom, ahogy akkor hogy M. E.-t megértse, és ezen keresztül megszeresse, ismerni kell a szürrealizmust mint irodalmi, festészeti irányt.

Én nem akarom itt definiálni a szürrealizmust, és nem írok róla, mert tekintettel arra, hogy nekem az egész olyan magától értetődő, pillanatnyilag nem is tudom kérdések nélkül megvilágítani.

Ezért arra kérem Miklóskám, ami ezzel kapcsolatos problémája van konkrét kérdésekkel reagáljon, mert úgy gondolom itt nélkülözhetetlenek a kérdések. Annál is inkább, hiszen itt nem csak festészetről van szó! Szemléleti kérdések a döntőek. És nem akarok esztétikai értekezést írni itt (igaz nem is tudok) ezért hát feltétlenül várom a kérdéseket.

Ezen kívül arra kérem, ne vegyen példát az én késői válaszomról és írjon rögtön, hogy mielőbb folytathassuk a vitát.

Sok szeretettel ölelem Lili

1958. 05. 30.

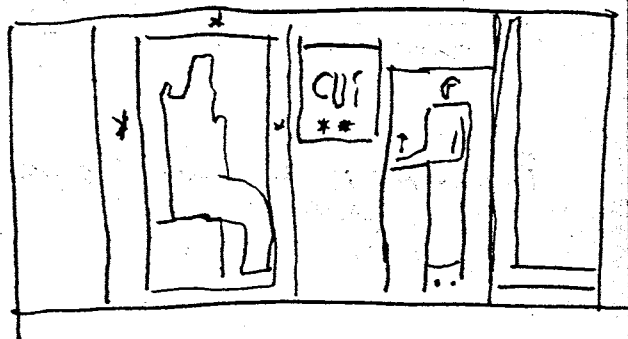
Drága Miklós, nagyon vártam már levélét el sem tudtam képzelni miért nem ír, de hát levele alapján megértettem.

Nem egészen értem amit a csalódottságairól ír, ami az ottani életet illeti. Azaz, hogy lehet hogy értem, csak azt nem tudom azonosra gondolok-e. Az én elképzelésem szerint egy más típusú emberfajta az, amit nem tud elviselni magunk-

fajta ember (gondolok a „minden a pénz” emberfajtákra). Én sem bírnám ki, és ezért sokkal szívesebben vagyok olyan környezetben, ahol nem a pénz után ítélik az embert. Ezért éreztem magam olyan jól Bulgáriában többek közt. Mindig is az volt az érzésem, hogy ezek a kereskedők menjenek csak Amerikába. Elég szörnyű, hogy a mostani állapota még a nyilasidőkénél is rosszabb. Ez mindent elárul.

Rátérek a kiállításokra. Az Ámos kiállítás a „Nemzeti Galériában” van nagyon reprezentatív helyen a Parlamenttel szemben. + hónapig lesz nyitva. Igen szép az anyag. A Gréber Médi kiállítás a Csók galériában volt (Váci utca) üzlethelység ezt nem tudtam megnézni, mert lekéstem. Különben is

2 figura palotabelsőben II. ver.

Az egész képet a jelenlegi művészi környezetben tartani!

* a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *

** az a költészet irántal min: elbeszélő költészet
 * a a enit romantizálja a 64-es kollagez *

alig mozdulok ki, nagyon el vagyok foglalva. Minden délelőtt festek rendszeresen, délután pedig „tanítványokat” fogadok. Most már 3-ra szaporodtak. Az egyik 14 éves fiú iskolás, szenvedélyesen rajzol, napokat ellóg az iskolából azért, hogy rajzoljon. Tanárainak is csak egyetlen panasza, hogy óra alatt is rajzol. Persze ez az, ami nekem eleve tetszik és egy percig sem beszélem le „rossz szokásairól”. – A másik az Éva, róla már írtam, a harmadik 19 éves fiú süket őt is említettem. Ő a leg-problematisabb számomra, magával hozott tehetőség és fantasztikus primitív gyerekséggel felruházva. Teljesen süket (2 éves korában agyhártyagyulladásból). 6 osztályt végzett, nagyon keveset beszélt az elején, egész primitív szavakat nem értett, most hogy foglalkozom vele, hát jóval jobbkedvű és jobban beszél: Azt hiszem, rosszul tanították. Nem bírom például rávenni, hogy olvasson, mert azt mondja, nem érti, amit olvas. Szívügyem ez a fiú és mindenféleképp próbálkoznék, ha tudnám mit csináljak érdekében. Félek, hogy később, ha elér egy bizonyos fokot, nem tudok neki magyarázni, mert nincs semmi alap.

Egészen furcsa dolgokat produkál rajzaival is. Hol giccses képeslevelezőlap-stílusban, hol egészen jó konstruktív dolgokat hoz; ha a kettőt egymás mellé teszem, olyan mintha 2 ember csinálta volna. Minden alkalommal új meglepetések érnek vele kapcsolatban annyira nagy a nívókülönbség a dolgai között. Rém kedves gyerek, első perctől kezdve megszerettem, épp ezért olyan borzasztó, hogy nem tudom vele megértetni eléggé azt, hogy ha nem olvas, nein tanulja a beszédet, akkor nem lesz képes magyarázni. Pl. ilyen szót nem ért: kedv, tompa, élénk, stb. Viszont olyan fogékony, ha rábökök a rajzára valahol a nélkül, hogy szólnék egy szót, tudja mit kell javítani. És ha az olvasásról beszélek indulatos lesz, alig bírom lecsillapítani. Nem bánám, ha tanácsolna nekem valamit ez ügyben Miklós. Ugyanakkor Sanyi mamája nem győzi mondani mit csináltam egy hónap alatt a fiával, mert az egy egészen más ember lett, életkedve van, vidám, sokkal többet beszél, nem olyan ingerlékeny stb. és nagyon szereti a „tanár nénit” (ez én vagyok).

Mi van a nyaralásával? Mikor és hova utazik el?

Valószínűleg mi a Balatonra megyünk el július közepén Tihanyba. Nagyon szép hely, többször nyaraltunk ott és még arról is nevezetes, hogy ez a falu ihletett meg először szürrealista képekre.

Ezzel a levéllel én tulajdonképpen fel akartam vi-

dítani, de most látom, hogy olyan savanyú, mint én. Hiába, nem lehet hazudni semmiben, bármit kezdek mostanában (képet) minden olyan szomorú és félelemmel teli, hogy na. Sajnos bennem van a hiba, nem vagyok normális. Összes akaraterőm, amit festés közben összpontosítani tudok, az csődöt mond a civil életben. Más is nehezen visel el engem, hát még én saját magamat! Lehet, ha egyszer képes leszek rá, bővebben írok zűrös elmeállapotomról, de most a Maga érdekében nem tenném.

Szóval nagyon várom további leveleit és egy percig se zavartassa magát attól, hogy rossz kedve van, csak írjon sokszor, az is jót tesz. Én különben is fürdőszobai „zuganalízissel” foglalkozom (Gyurka szerint): ez úgy zajlik, hogy vonzódnak hozzám a hasonszórú bogaras emberek és általában a fürdőszobában beszélnek ki magukat, „Pythia a jósnő” pedig tanácsokat ad.

Nagyon sok szeretettel ölelem Lili és Gyurka

1962. 08. 27.

Drága Miklós! Liebe Erna!

Megkaptam az útlevelet!

Olyan izgatott vagyok, hogy egy hete húzom már a levélírást, pedig magukat akartam az első öt percben értesíteni. Szóval most a francia vízumkérésben van folyamatban, az néhány hétig eltart még. Október elején szeretnék mindenképpen utazni, mert később hideg van és novemberben pedig a színházban kell már dolgoznom, úgy is nehezen engedett el az igazgatóm egy hónapra. Most csak kapjak meg idejében mindent! Az osztrák követségen voltam már, azok egy héttel az utazásom előtt adják majd az átutazó vízumot és mondták, hogy 2–3 napra érvényes. Tehát Párizsba menet szeretnék Maguknál először kikötni, de ehhez kérem, írjon nekem Erna még egyszer egy meghívó levelet, mert az előző addig lejár (3 hónap az érvényessége). Ez az első kérésem, a második pedig az, hogy nagyon megkérem Magát, küldjön nekem egy vasúti jegyet a hártól Bécsig, ezt értéklevelemben meg lehet küldeni, csak hosszú terminusa legyen, mert kb. október elején tudok csak utazni. Én úgy örülök már Maguknak, hogy azt el sem tudom mondani!!!!!!

Mióta megkaptam az útlevelet, teljesen ki vagyok cserélve 10 napja állandóan festek, reggel 6-tól éjjel 12-ig. Ilyen szenvedélyes munkalázam már évek óta nem volt. Ugyanakkor annyi teendőm

lenne utazás előtt, de képtelen vagyok most bármi egyébre.

Egyébként Lilivel egy alkalommal beszéltem itt-létekor, később nem tudtam már felkeresni, mert elutaztunk Kőszegre majd Visegrádra. Kőszegen az anyósoméknál voltunk, sajnos olyan szörnyű rossz volt, hogy mind a ketten teljes idegbajjal jöttünk haza, mind a kettőnket agyonkínzott. Na de ezen már túl vagyunk. Ezért nem írtam júliusban. Különben is olyan nehezen írok és kérem drága Miklós, nézze el ezt a fogyatékoságomat nagyon nagy disznóság, amit én ezen a téren művelek, Bolgár barátainak egy éve nem írtam és közben minden nap rájuk gondolok, és tele vagyok lelkiismeretfurdalással.

Gyurka ugyancsak októberben utazik Rómába, de mivel ő hivatalosan megy nem tudni még vajon repülővel vagy vonaton, sőt még az időpont sem konkrét.

Újság még az, hogy Bandi visszajött Párizsból csodálatosan szép képanyaggal. Teljesen egyéni hangja van, szigorú és puritán a legjobb középkori piktúrákhoz lehet hasonlítani.

Hát szóval, ha minden jól megy, akkor rövidesen jövök! Lehet készíteni diadalkaput meg lobo-gót – ezt már csak öngúnyból írom, mert elképzeltem magam Párizsban, ahol úgy fogok kinézni, mint egy mucai, ráadásul egy szót sem tudok franciául. Nagy szorgalommal tanulok ugyan, tanárom szerint rendkívül tehetséges vagyok, csak hogy ezt én nem tapasztalom most még egy mondatot sem tudok elmondani. Persze még azt sem tudom, hol fogok lakni ott.

Egy megnyugtató van, hogy maguk Bécsben adnak nekem egy zugot, ahol vén csontjaimat kipihenhetem, mert mire én elindulok, és ha nem tudom abbahagyni a festést, akkor már csak csontok fognak jönni vagy a lélek, mert belőlem alig marad valami. Mindezek dacára azért nem bánám, ha ez az állapot soká tartana, mert ez nagyon kevésnek adatik meg.

Miklós kérem elnézését Ernának, hogy külön neki nem írok, de ez a levél természetesen mindkettőjüknek szól, most nagyon nehezen tudnék németül írni.

Egyelőre ma búcsúzom, kérem nagyon, írjon azonnal, ha levelet nem tud, akkor csak néhány sort, mert tudnom kell, örül-e annak, hogy jövök?!

Mit szól ehhez a zsarolásához?

Mindhármukat a viszontlátásig ezerszer ölelem
Lili

1962. 10. 22.

Drága Miklós, már több mint egy hete itt vagyok, de nem tudtam írni, mert a sok élmény úgy igénybe vett, hogy képtelen voltam egy levél erejéig is koncentrálni. Most is nehezen megy.

Eddig kétszer voltam a Louvre-ban, főleg az ókori anyagot néztem, az gyönyörű. A modern múzeum anyaga nagyon kevés kivételtől eltekintve teljesen hidegen hagyott. Picasso és Braque mellett elsétáltam, Matthieu kiábrándítóan üres, nagyon tetszett Chagall és Max Ernst és az újak közül Dubuffet! De a bécsi kiállításon messze jobb képeket láttam és főleg sokkal több jót. A galériában is jártam már, talán 30-at végig néztem kb. 1 vagy 2 olyan képet láttam, ami tetszett.

A város nagyon szép de számomra ijesztő a nagysága, sokkal otthonosabb volt számomra akár Bécs akár Zürich. Ezek persze az elő napoknak a szubjektív érzéseim, valószínűleg még változnak sokszor.

Különben anyagi nehézségeim nincsenek, mert a barátnőm minden téren gondoskodik rólam.

Sokat nézegetem a kirakatokat is, lehet, hogy vásárolni is fogok egy-két dolgot csak nem tudom hol, mert közben elfelejtettem a bécsi árakat. Megtenné nekem, hogy egy-két dolognak megírná a körülbelüli árát, például női cipő, téli kabát szövet (barna spiccelt női), 5dkg gyapjú pulóvernek és velúr ill. kordbársony méterben és bőrkabát (rövid női) antilop ill. szarvasbőr?

Ha ezeket nekem azonnal megírná, akkor megkönnyítené nagyon a vásárlást!

Kb. még két hétig vagyok itt, addig még írok.

Remélem jól vannak, és a gyerek is már jobb kedélyű. Ernát nagyon sokszor csókolom nagyon megszerettem őt.

Várom levelét és sok szeretettel ölelem Lili

Címem: O. L. c/o Anne Czitrom Paris 18 21.
Rue de la Chapelle

1963. 01. 28.

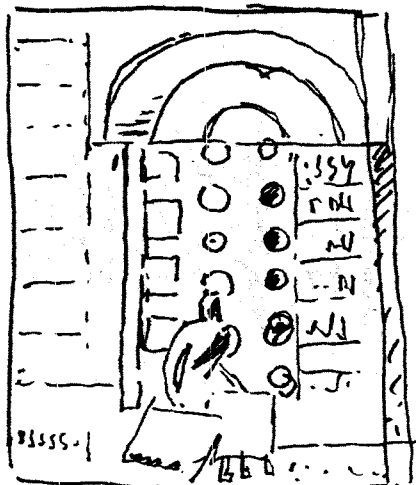
Drága Miklós!

Már régóta készülök írni, de csak terv maradt. Szóval a bábkiállítás után írtam azt hiszem utoljára, az egy olyan rumli volt, hogy azokban a hetekben el is felejtettem, hogy valaha is utaztam. Persze tele voltam élménnyel, na meg feszített a munkaláz is úgyhogy nehezen tudtam a színházban visszailleszkedni. Ahogy vége lett a bábkiállításnak rögtön el-

Emlékszem

A) foto

1.

2.

B) foto

17.5 x 3.5

525

825

18. x 3.5

630

9.5 x 3.5

285

3325

17.5 x 3.5

57

85

59

kezdték festeni és mondhatom, hogy 6 hete egyhuzamban festek 30 monotípiát csináltam és 6 képet, néha már a fáradságtól legszívesebben ruhástól dőlnék ágyba, mert ha éjjel 1 vagy 2 órakor hagyom abba a festést, akkor már semmihez sincs erőm. Ezt nem panaszképpen mondom, mert ez a legkellemesebb fáradság, hiszen van valami értelme! Tulajdonképpen sok önbizalmat kaptam a kint látottak után, sajnos nagyon kevés jó képet láttam különösen a párizsi galériákban már alig emlékszem valamire, pedig képeket illetően nagyon jó a memóriám persze csak akkor, ha tényleg érdemes valamire emlékezni. Annál jobban gondolok

vissza az egyiptomi gyűjteményre, a Miro kiállításra és nem utolsó sorban a Bécsben látott képekre (bosszant, hogy nem vettem meg a katalógust!). Szóval magamról csak annyit, hogy most állandóan festek, sokszor nagyon nehezen, de hát nálam ez mindig így van, ritka pillanat az, amikor egy kép vajudás nélkül születik meg és ha már ilyen adódik azt hetekig előzi meg a sok nehéz óra. Szerencsére rögtön vissza tudtam kapcsolni oda, ahol utazásom előtt abbahagytam, ez a folyamatosság ugyanis nagyon fontos számomra.

Azóta még egy érdekesség történt, Pécsen rendeztek márciusban a Nemzetközi Nőnap alkalmából egy „női” kiállítást, ahova a rendezőbizottság meghívott mivel egy színvonalas haladó szellemű kiállítást akarnak. 2 képet vettek be tőlem egyiknek az a címe „Aranymadár” 1959-ből való a másik monotípiát „Bábel tornya” címmel, amit most festettem. Hát most kíváncsi vagyok, vajon ki fogják-e valóban állítani.

A diákat elküldtem, sajnos semmi választ nem kaptam, bosszant, de még reménykedem.

Több ismerősöm fog utazni Párizsba és valószínűleg útba ejtik magukat is. Elég sokan nézték meg képeimet amióta hazajöttem, majd beszámolnak, gondolom tetszettek.

Mindhármukat sok szeretettel csókolom Lili és Gyurka

1963. 10. 16.

Drága Miklós, Ernával üzentem, hogy rövidesen írni fogok, nagyon is készültem már, csak közben beteg lettem (tüszös mandulagyulladás) azon kívül a szemem is hurutos volt, úgy hogy mostanáig ápoltam magam. Most már rendben vagyok, első dolgom írni Maguknak. Rendkívül bosszankodtam, hogy Ernával nem sikerült találkozni úgy ahogy elképzeltem, ő szegény este nem hívott telefonon, mert nem mert, holott akkor mindig otthon voltam, én nem is gondoltam, hogy Pesten van már, csak amikor láttam, hogy nagyon múlik az idő hát felhívtam Majorékat, akik közölték, hogy éppen

csomagol. Nem tudom elmondani mennyire bosszankodtam, hiszen úgy számítottam arra, hogy legalább 2 napig együtt leszünk s meg tudok itt mutatni néhány szép látnivalót, hiszen aki először van Pesten, annak van mit megnézni! Hát még jó hogy egyáltalán találkoztunk! Erna változatlanul gyönyörű, nem győztük Gyurkával csodálni! Arról nem is beszélek, hogy Andit sem láttuk! Na de nem bosszankodom tovább, reméljük ebben az évben még találkozunk.

Most újból beadom az útlevelé hosszabbítási kérelmemet, amihez nagyon kérem Ernát, ha lehet postafordultával (ahogy azt már vele megbeszéltem) írjon egy néhány soros meghívólevelet Majlát Györgyné névre, ezt nem kell hivatalosan lepecsételni, egy olyan hivatalos pecsétes levél csak a vízumhoz kell, de azt majd utazás előtt két hónappal fogom kérni. Roby is meghívott, nagyon kedves volt.

Közben itt járt a Bécsi Modern Múzeum igazgatójának egy barátja, megnézte legújabb képeimet, nagyon tetszett neki, azt mondta, hogy a legjobb anyag, amit eddig látott. Tavasszal vagy talán később az igazgatót is ideküldi.

Én kb. májustól kezdve valamelyik hónapban szeretnék utazni, remélem Maguk addigra visszaérnek.

Most ismét sokat festek, de úgy kínlódom ezzel a szűk lakással, képtelen vagyok egy nagyobb méretű képet csinálni, mert ha meg is festem a földön, de már eltenni sehova sem tudom.

Nagyon szép Csontváry kiállítás van nálunk, biztos hallott már róla.

Hogy áll a mozaikkal, nagyon kíváncsi vagyok rá. Figurális? Remélem maga már meggyógyult azzal a furkulussal. Szörnyű lehetett! Most már nagyon bízom, hogy találkozom Magukkal idén, jó lenne már nagyon beszélgetni! Hiányoznak!!! Levelet olyan nehezen írok, hogy azt el sem tudom mondani, ugyanakkor nincs olyan nap, hogy ne beszélnek magukról, nem is beszélve arról, hogy furdal a lelkiismeret, ha nem írok!

Nagyon jó munkát kívánok az Új Évben és mindnyájuknak jó egészséget, sok örömet!

Várom türelmetlenül levelüket és nagyon sok szeretettel ölelem mindhármukat Lili

Tel Aviv, 1966. 09. 16.

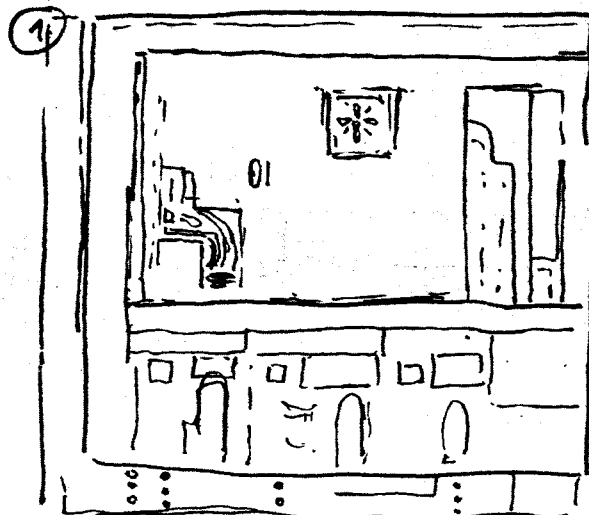
Erre a címre lehet írni: LILI Ország c/o Joseph Lapid Tel Aviv Jicchak Saden str. 56.

Drága Miklós, ez a legnagyobb meglepetés, hogy innen írok.

Kezdem előlről: Januárban az izraeli követségen keresztül meghívást kaptam ide, hogy 40-50 drb.

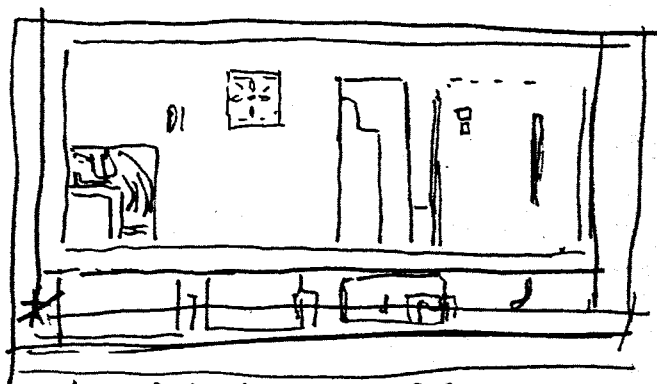
82 - as kollage

variációk

négyzetes fel 1 m - 1 m

2.

* almi rei Nissi' lelebarry

képemből kiállítást rendezhetek, itt tartózkodásomról, valamint kiállításomról gondoskodnak. Így szólt a meghívó, ami az izraeli követ jóvoltából érkezett nekem Pestre. Ez után hónapokig vártam, míg az engedélyt a minisztérium megadta, majd az útlevelekérés! Szóval 8 hónap után sikerült 45 drb. képet és 45 grafikát kiküldennem (ezeket eladhatom, de csak úgy hogy a magyar részről megállapított árat a Nemzeti bankba kell átutaltanom és 10%-ot itt élhetek fel szabadon. Nagyon nagyon sok utánjárást igényelt, de végre itt vagyok. Minderről azért nem írtam Pestről, mert olyan babonás félelemben voltam, hogy valahol megakadályozzák az egészséget, úgyhogy senkinek a legszűkebb körön kívül nem szóltam.

Most természetesen innen nyugodtan írok magának és nem kell tartanom, hogy cenzúrázzák.

Gondolhatja milyen nagy izgalommal járt minden!

Most hogy azt hittem vége az izgalomnak, itt álok újabb izgalmakkal és maga az egyetlen akinek ezt meg tudom írni, mert erről amit majd írok haza sem tudok írni!

...úr (aki a hívóm a követ barátja és az itteni lap főszerkesztője igen befolyásos ember), de borzalmasan elfoglalt és kisebb gondja is van most, mint én. Tehát ő, aki tkp. Aki az egészséget intézné a meghívó levél szerint okt. 15-én Japánba utazik, s csak akkor jön vissza dec. elején, amikor ne-

kem már otthon kell lenni. – A Galéria, ahol állítólag a kiállításom lenne annak tulajdonosa Párizsban van és csak okt. 15-én jön vissza. (Én nov. 26.-ig legkésőbb maradhatok.) Tehát én abban a tudatban, hogy engem itt egy készen megszerzett dolog vár indultam el, s most itt vagyok 5-ik napja és még csak azt sem tudom mi lesz az egészszel. Kiutaltak nekem egy kis összeget, amiből 10 napig lehet élni, ha ez elfogy mehetek kérni. Tehát rémesen izgulok, mert még csak haza sem tudnék utazni, mivel Tel-Aviv és Athén közötti szakaszra nincs vissza jegyem, nem beszélve arról, hogy a képeket is fel kell

majd a végén adni, ami igen nagy összeg lesz.

Mindnyájukat nagyon sok szeretettel ölelem Lili

Tel Aviv, 1966. 11. 03.

Drága Miklós!

Maga biztosan megéri, hogy egy kiállítás az mennyi gonddal jár. Hát legelső levelem óta úgy halmozódtak ez események egyik végletből a másikba, hogy nem is akartam írni. Úgy gondoltam, hogy ha már tiszta képet kapok az egészről, akkor fogok beszámolni.

Hát most kiállítás előtt 2 nappal nyugodtam meg valamennyire, mert most már „csak” az akasztás van hátra.

Meghívót küldtem Magának néhány napja.

Anyagi bizonytalanságom ill. félelmem rögtön levelem írása után megoldódott, u.i vásároltak 4 képet s ez egyből kihúzott a bajból (amit talán tévesen elképzelttem). Szóval pénzt nem kell ide küldenie. Közben, míg a galériás megérkezett, sok nyugtalanság, huzavona, technikai bizonytalanságok, amelyek engem talán túlzott mértékben egy állandó feszültségben tartottak, hát most már ezek is rendeződtek.

Ma már egy hosszú egy oldalas újságcikk jelent meg rólam 2 reprodukcióval s egy fotóval héberül írva. Szeretnék magának belőle küldeni talán többet is mint egyet, mert nem hiszem, hogy héber nyelven írt újságot Pestre küldhettek. Fontos lehet ez a következőkben esetleg, és nem árt, ha valahol van, hátha lesz még nyugaton is kiállításom, és cikkeket mindig kérnek. Drága Miklós amennyiben magukhoz lehet küldeni és egy-két nap múlva küldök és nagyon kérem őrizze meg őket, mert nagyon valószínű, hogy Pesten nem használhatom fel őket, de másutt igen.

Tehát pénz is magánál marad, újságok is.

Közben csodálatos helyeken jártam: Jerusalemben, Haifában, Nazaretben, Holt tengernél, Sodomában, sivatagban, sajnos mindenhol csak sietősen, de így is kimondhatatlan élmény volt.

Csodálatosan szép ország! s minden 5 km más jellegű. Nagyon szeretnék még ide visszatérni. Az emberek viszont elég idegenek, hajsza van, idegesek s nem mondhatók nagyon barátságosaknak s ennek bizonyára megvan az oka, de én meg nem értem.

Nov. 25-én indulok haza, addig még feltétlenül jelentkezem, és ha egy módja van, még ide válaszoljon nekem.

Most hogy ez a kiállításom olyan közel van, nagyon sok szeretettel és hálával gondolok magára, akinek igen nagy része van abban, hogy idáig jutottam.

Mindannyiukat sok szeretettel ölelem Lili

Már találkoztam néhány ungrézivel Vajda Ági és Irén, Grünberger Anie – vele jól összebarátkoztam, de azt hiszem már nem keresek fel senkit mert nagyon sok mindent szeretnék még megnézni.

1967. 05. 21.

Drága Miklós!

múlt héten írtam egy lapot arról, hogy a Bábszínház VI. 3–6 között vendégszerepel Bécsben. Nagyon jó lenne, ha megnézné, érdemes.

Az utóbbi hetekben sokat festettem, most már az izraeli élmények erősen feltörnek. Augusztus 6-án kiállításom nyílik Székesfehérváron az István király Múzeumban, ez az első itthoni szereplésem lesz, remélem sikerülni fog. Kb. 50 képet állítok ki. A terem nagyon szép, világos és barátságos. Most folynak már az előkészületek, fényképezés katalógushoz,

zsűrizés a múlt héten zajlott le. Képeim nem lesznek keretezve, mivel minden farostlemezre van festve és a keret csak fölösleges kiadás lenne. Az akasztás majd úgy történik, hogy tipliket akasztok a hátukra és azt is csak a helyszínen, hogy a szállítás egyszerűbb legyen. Tel-Avivban is ezt a megoldást választottam. (Ott sikerült egy nagyszerű ragasztót szereznem valami fehér műanyag ragasztó volt, csak sajnos a nevét sem tudom, és nem hoztam belőle haza). Nagyon kérem magát arra, vegyen nekem egy kb. 2–3 decis tégely műanyag ragasztót és azt majd Koós Ivánnak adja át (ő igaz jó barátom, örülnék, ha megismerné). Miklós drága, maga biztosan tudja melyik ragasztó lesz alkalmas erre a célra, egy-egy kép súlya kb. 1–3,5 kg között mozog. (Használati utasítás, azaz ha valamivel hígítani kell úgy azt is kérnék – bár azt hiszem ezek a ragasztók e nélkül vannak.)

Nyaralni idén sem megyek, hisz egész nyáron ezzel leszek elfoglalva, 6 hétig lesz nyitva a kiállítás. Gyurka egy disszertáción dolgozik minden szabadidejében, úgyhogy mindketten munkával töltjük a nyarat. De hát ezért most nem panaszkodom, sőt ez nagyon kellemes izgalom.

Úgy szeretnék már magával találkozni, el sem hiszi mennyit emlegetem Ivánnak, amióta az a bécsi út aktuális. Sajnos csak a produkció résztvevői mehetnek.

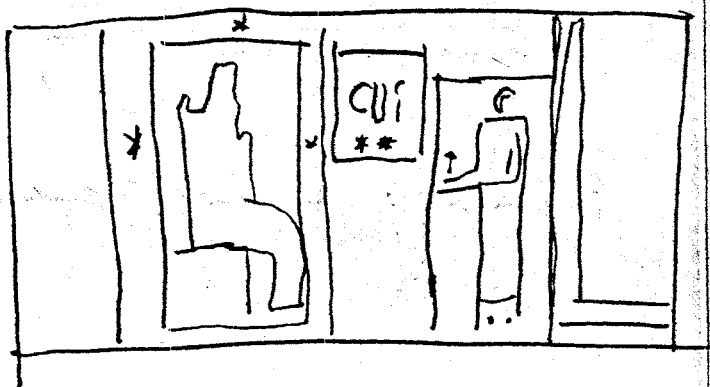
Egy cikk jelent most meg rólam németül azt elküldöm postán a héten (Budapester Rundschau). Hol nyaralnak idén? írjon drága Miklós ha egy kis ideje van, úgy örülök mindig leveleinek. Mindnyájukat külön sok szeretettel ölelem Lili

1967. 09. 26.

Drága Miklós, augusztusi levelére azt hiszem még nem is válaszoltam, ne haragudjon a késésért, de a kiállítás miatt mindent elhanyagoltam, és annyi restanciám van, hogy alig győzöm behozni a dolgokat.

Egy katalógust küldtem, megkapta? Most feladok egy folyóiratot is „Művészet” abban egy hosszú tanulmány jelent meg rólam. A kiállítás úgy látom jól sikerült, nagyon szép teremben volt (nagy, fehér és gyönyörű világítás) az 1963–67 közötti képeket állítottam ki. Az érdeklődés nagy volt, bár ha Pesten lett volna, akkor nyilvánvalóan sokkal többen tekintették volna meg, de így is szép számmal jöttek. Néhány kritika (pozitív) és rádióban is volt egy nagyon szép méltatás. Sajnos az utóbbinak

2 figure palata babilonia II. ker.

Az epin léssel a jelenlegi műs
in babiloniai térben!

* a a enit ornamentáció a 64-es
kollage rissinél felü
onitje rissinél magadon
miben. Több alap
műsben az ornament
mire a né a transparent babilonia
rőit rissinél!!!

** a c babilonia rissinél mű: a babilonia rissinél
mire a pompeii rissinél

nem tudtam a pontos idejét, mert különben megírtam volna előre. Minden vasárnap lezarándokoltam Székesfehérvárra, sőt néha hétközben is, szóval nagyon izgatott is voltam és ezért ez a két hónap teljesen improduktív volt. Nem bírtam festeni s ettől ismét nyugtalan lettem, de most már azt hiszem túl vagyok ezen a tehetetlenségen.

A kiállításon rájöttem arra, hogy ha nem tudok egy nagyobb helyiséghez jutni t.i. egy műteremhez, akkor nem bírok továbbjutni. Ebben a kis szo-

bában már a képeimet nem tudom hová rakni, se hely, se tér, s ki tudja mikor sikerül egy műteremhez jutnom.

Semmit sem pihentem ezen a nyáron s már olyan fáradt vagyok, hogy nem is tudom hogyan fogom ezt az évet végigrobotolni. Tele vagyok én is fizikai és lelki bajokkal, de inkább nem panaszkodom, az úgy sem használ.

Jó lenne egy kicsit meglátogatni Magukat, de idén már ez nem lehetséges. Hogyan halad az építkezéssel?

Annyit gondolok magukra! Gyerekek jól vannak? és Erna?

Mindnyájukat külön-külön sok szeretettel ölelem Lili

Brandlékről rég nem hallottam, mi újság ott?

Róma, 1968. 09.

Drága Miklós, még kihasználok ezt a néhány napot, amit O-ban töltök, hogy írjak, habár olyan bizonytalan itt a levelek sorsa (az újságok állandóan erről írnak, hogy a levelek nem érkeznek meg).

Viszonylag elég jól utaztam azon az éjszakai vonaton és Velence ismét, mint mindig elragadtatott, 2 napot állandóan az utcán töltöttem. Talán sehol olyan jól nem éreztem magam, mint ott. Majd Milánóba mentem barátainkhoz egy hétre s mivel ott teljesen biztonságban voltam azt mondták ismét, hogy nagyon „allegro” (vidám) vagyok.

Egyszer egy évben! Firenzében egy napot töltöttem és onnan elmenekültem valósággal elviselhetetlen volt a zaj, tele németekkel, ordító amerikai ifjúsággal, 1 percet sem tudtam aludni. Majd utam célja Pompei – itt 11 napot töltöttem napközben állandóan az ásatásokat ill. a megmaradt freskókat bámultam; nem tudom említettem-e, hogy egy nagy kompozíciót készítek, ami több képből áll (25–30) s témáját illetően egy nagy labirintus, de lehetne egy régi város vagy palota. Eddig 8 képet fejeztem be

otthon, a többi már a fejemben van, de el kellett utaznom Pompei-be, mert ott inspirálódok a legjobban. Hát ki is használtam minden percet 9–5-ig 40 fokos melegben, nagy teljesítmény volt. Szerencsére egy igen jó szállodát néztem ki már évekel ezelőtt, ahol strand is van s így nagyon előkelően éltem. Csak egy baj volt, amikor befejeztem napi munkámat, kimozdulni nem lehetett, mert leszólítottak (még 20 éves fiúk is) mert az olyan ritkaság hogy egy nő egyedül menjen az utcán, hogy 2 nap alatt mindenki ismert, hogy mit gondoltak rólam azt csak el tudom képzelni, de talán még azt sem, mert teljesen más mentalitás a mienkénél.

Így hát bezárkóztam és elkezdtem szorongani, mert alig bírtam aludni. Hiába a magányosság jó egy darabig, de néha elviselhetetlen. Csak nem tudok megoldást, mert alkalmazkodni képtelen vagyok már bárkihez is, minden energiámat állandóan a munkámhoz gyűjtöm, a amíg dolgozom nincs is baj. De amikor nem, akkor pokoljárás az életem: nincs semmilyen biztonságérzetem, úgy látom már sehhol. Még jó, hogy a színházban vagyok, mert így nem szakadok el a világtól. Azt hiszem a mai húszévesek is ilyen betegségben szenvednek, hiszen állandóan falkákban járnak. Otthon a magányosságot nem érzem olyan súlyosnak, hiszen dolgozom, ha pedig nem tudok festeni annyi ember tart rám igényt mint barátira, hogy soha nem tudok eleget tenni meghívásaiknak. Mert otthon a színházi munka után bezárkózom a szobámba s vagy dolgozom, vagy foglalkozom valami mással. Itt olyan kontrasztban vagyok, hogy azt el sem tudom mondani. Nálunk bármikor beülhetek egy vendéglőbe egyedül s ez senkinek még véletlenül sem tűnik fel. Itt csak nagy csoportokban vacsoráznak, mindenki az utcán, este 10-kor kezdődik az élet s tart 2-ig. Ha valamilyen kívánságom volna, mint ahogy az a mesékben van írva, akkor azt kívánnám magamnak, hogy egy olasz gyermek legyek. Mert ahogy itt a papák és a mamák a gyermekeket szeretik, ilyet még sehhol sem láttam. A gyerekek itt tabu, szent és sérthetetlen. Ha ezt nem látom saját szememmel, nem hiszem el. Tudom biztosan, hogy egy ronda gyermekkor kísérti végig életemet s a sok bizonytalanság, félelem innen ered. De ezen hogy lehet segíteni! Örökké félek minden bajtól, s örökké előjönnek dolgok, amiktől más biztos nem szorong, én annál jobban. Elviselhetetlen és magamnak is elviselhetetlen, hát még másnak, akinek ezt végig kellene nézni. Ezért zárkózom el,

hogy ne lássák, s ha jobb formában vagyok, megyek csak emberek közé.

Nem is tudom miért terhelem most magát ezekkel a dolgokkal, de néhány napja különösen rám nehezedtek ezek a gondolatok s úgy látszik egy levelet sem tudok már másképp írni. Minden esetre tépje el leveletem. Magának, mint legjobb barátomnak mégis meg kellett írnom, ottlétemkor nem akartam erről beszélni. De már felejtse is el!

Most néhány napja Rómában vagyok, amíg csak lehet a Vatican múzeumaiban, ahol annyi csodálatos szépet fedeztem fel magamnak. Érdekes, minden alkalommal valami mást. Gondolom ennyi remekmű között nehéz kiigazodni, s igyekszem mindig kevesebbet megnézni.

Hát még néhány nap s indulok haza.

Drága Miklós, talán azzal kellett volna kezdenem, hogy még egyszer köszönöm kedves vendéglátásukat és Ernával és a gyerekekkel együtt sok szeretettel Ölelem Lili

1968. 12. 12.

Drága Miklós,

annyi minden történt mióta hazajöttem, hogy most csak egy rövid vázlatot írok. Tehát hazaérkezésem után két nappal kapok egy telefont, hogy a XVII. ker. Művelődési ház rendezne egy kiállítást nekem. Persze beleegyeztem, még akkor is, hogy ha ez nem volt csak két napig nyitva és tkp. egy zártkörű művészbemutató volt. Bálint nyitotta meg. Kb. 25 képet állítottam ki, főleg régieket. Ez lezajlott okt. végéig.

Most nov. közepén kaptam levelet Olaszországból, amelyben lehetőséget adnak egy egyéni kiállításra Rómában a galéria „Babninóban” és ezt követően később (1–2 hónap?) egy kollektív kiállításra (Róma városának) mondanom sem kell, hogy rendkívül megörültem. Az első jan. vége ill. febr. elején lenne aktuális (amennyiben el tudom intézni). Én csak később szeretnék kiutazni a második kiállításra, remélem kapok útlevelet. Most olyan gyorsan kell elintézni mindent, hogy szinte lehetetlennek tűnik. De mindenki biztat s így több kedvvel is harcolok érte. 5–6 fórumon meg is keresztül az engedélyeztetés.

A katalógust is itt nyomatom, ezt tanácsolták, hiszen így olcsóbb is.

Mindezekből elképzelheti, milyen elfoglalt vagyok (ehhez színházban is bemutató előtt vagyunk!).

Drága Miklós, úgy örülök, hogy legalább reményem van arra, hogy talán rövidesen ismét találkozunk.

Tudom, hogy megérte e levél utáni hallgatásomat és nem haragszik rám; lusta disznó vagyok és jelenleg dekoncentrált is.

Egyébként is, ha Magának írok rögtön megnyugszom.

Gyurkának sokat meséltem arról a fantasztikus munkáról, amit Maga ez idő alatt végig csinált. Nem akarta elhinni.

Ernának mondja meg, hogy nagyon sok szereptel gondolkodom rá!

Most ha nem rövidesen is, de ígérem, hogy tájékoztatni fogom a továbbiakról.

Mondanom sem kell, hogy alig festettem (1 képet összesen).

A gyerekek hogy vannak? Nem is merem kérdezni, hogy maga drága Miklós mi mindent csinál. Gondolom nem tétlen!

1–2 sort írjon, jó?

Nagyon sok szeretettel ölelem mindannyiukat
Lili

1970. 05. 12.

Drága Miklós, 6 hete hordom táskámban kedves levelét, mindig előszedem, hogy megválaszoljam, aztán elodázódik. Azt hiszem nem említettem a múltkori levelemben még, hogy Parisban volt egy magyar kiállítás – állami – ahova tőlem is 9 képet küldtek. Ez volt az első eset, hogy képviselve voltam. 22 művész szerepelt a kiállításon 8 festő 9 grafikus és 5 szobrász. Ma jött vissza az anyagom éppen. A kritikák az egész kiállítást illetően eléggé pozitívek voltak. Engem valamennyi újság, amit eddig láttam, kiemelt. Ennek különösen örültem, habár csak futólag említették ill. olvasták el nekem,

mert ezeket a lapokat nem küldték még el ez ideig ide. A les tettaes francaise közölt egy reprodukciót is tőlem.

Nagyon köszönöm a küldött könyvet, ebben az évben majd megkérem drága Miklós, hogy idejében vegye meg nekem a jövő évit. Nehezen megy a festés mostanában, legutóbbi olasz inspirációk foglalkoztatnak legjobban, de igazság szerint ott kellene töltenem 6–8 hetet, hogy igazán tudjak dolgozni. Valamivel színesebbek a képeim, de talán soha olyan nehezen nem ment a munka, mint most. Igaz a párisi kiállítás miatt elég sok tennivalóm volt, de ez nem mentség. Tényleg úgy élek már mint egy aszkéta remete, színház és otthoni munka; 5-kor kelek, hátha frissebben tudok valamit produkálni, sajnos elég eredménytelen, 3-kor megyek haza és késő éjjelig ülök egy elkezdett képem előtt impotensen, így dühvel, elkeseredéssel fejeződik be napom, gyomoridegességet és görcsöt kapok a tehetetlenségtől. Mindig bízom benne, hogy majd csak átlépelem ezt a nehéz periódust – sajnos már elég hosszú ideje tart.

Idén Jugoszláviába megyek egy barátnőmmel, közel az olasz tájakhoz. Talán a nap és a kék a sok-sok kék ég eloszlata azt a sötét depressziót, ami megbénítja munkámat. Átok rossz természetem van. Nem tudja elképzelni mennyit gondolok magára, visszaidézem azt a derűt és kiegyensúlyozottságot, amit kisugárzott még a legsötétebb hitleri időkben is. Azt az emberséget, szeretetet, amit magától kaptam, tulajdonképpen végigkísérte egész pályámat.

Lehet, hogy ezeket már mondtam magának vagy megírtam, s így ismétlésekbe bocsátkozom, de mindig elérzékenyedek, ha magának írok. Azt is tudom, hogy soha olyan jó barátot nem fogok találni, mint maga.

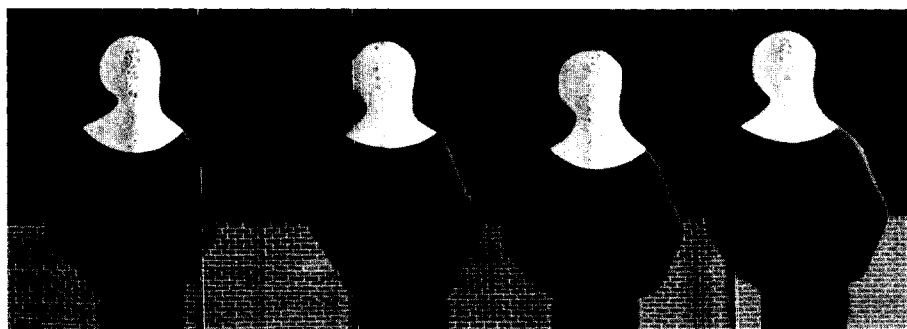
Mára búcsúszom és nagyon sok szeretettel ölelem mindannyiukat Lili

Írjon, nagyon várom sorait.

1971. 06. 05.

Drága Miklós!

Jún. 17-én csütörtökön érkezem 13.35-kor a West Bahofra. Rendkívül örülök, hogy láthatom magu-

kat. Bécsből 18-án este 23 h-
kor indulok Velencén át Milá-
nóba. Most már minden je-
gyem megvan, hálókocsit is
biztosítottam. Tehát másfél na-
pot tölthetek Maguknál, jó
lenne, ha egy kis szabadidőt
engedélyezne akkorra saját ma-
gának, hogy együtt tudjunk
menni múzeumba. Szeretnék
még egy-két festéket is vásá-
rolni (most nagyon sok féle kék
színt használok) itt a művész-
boltban sokszor nem tartják.

Utóbbi hetek nálam is elég
mozgalmasak voltak. Kiállítás
Győrben és most készíti elő a
Műcsarnok a zágrábi kiállítá-
sunkat egy szobrasszal és gra-
fikussal együtt.

Annyira kiszámított minden
percem, néha már olyan fáradt
vagyok, hogy egy vonalat sem tudok meghúzni.

Remélem ez az olasz út ismét sok inspirációt ad,
hiszen a múltkori utazásom élményei is erősen meg-
látszanak utóbbi képeimen. A kiállításon épp ezek
tetszettek a legjobban, 3 képemet megvették.

Augusztus elején ismét nagy hajrára leszek itthon
addigra a színház ideiglenes épületét elkészítik, és
a legtöbb darabot az új színpadnyílásnak megfele-
lően át kell majd alakítsunk.

Hát dióhéjban ennyit. Kimondhatatlanul örülök
találkozásunknak. Ernát addig is ezerszer csóko-
lom és mindannyiukat a viszontlátásig szeretettel
ölelem Lili

Ugye várni fog?

1972. 11. 26.

Drága Miklós,

már bele sem merek gondolni abba, hogy miket
gondolhat rólam joggal! Hogy ilyen hosszú ideig
nem írok. Nem is hozok fel semmit mentségemre,
de változatlan szeretettel élnek bennem, ezt viszont
tudni kell. Zaklatott vagyok állandóan és olyan
ideges, hogy más munkámat is alig tudom csinál-
ni. 3 hónapja nem festettem, ettől, mondanom sem
kell, hogy állandó lelkiismeretfurdalásom van, ki-
egyensúlyozatlan vagyok, nem találok helyemet
és ezt így sorolhatnám még. Reszketek attól a gon-

dolattól, hogy megrekedek, hogy nem tudok to-
váblélni, hogy mi lesz ha nem tudok festeni mert
egyre nehezebb festői problémákat állítok magam
elő, régebben valahogy kevésbé törődtem mindez-
zel, mert a folyamatos munka mindig átlendített a
nehezezen. Igaz hogy a kiállításra készültem, a má-
sodik most zárul (Székesfehérváron) de ezek sem
mentségek. (Nov. 3-án adtam fel magának egy szé-
kesfehérvári katalógust, megkapta?) A diósgyőri
várban a kiállítás nagyon látogatott volt, ott csak
grafikáim voltak kiállítva, egy rondellában régi kö-
vek között, nagyon jól illett oda az anyag.

Fehérváron a 1968 után festett képeim főleg.
A megnyitó nagyon ünnepélyes volt: Pilinszky Já-
nos nyitotta meg egy versével, amit nekem ajánlott.
Több mint 300-an voltak, igazán meg lehettem elé-
gedve.

A kérdés inkább hogyan tovább?

Képek, amelyek otthon úgy hatottak, hogy nyu-
godtan mondhattam ez jó, azok nekem egész más-
t mondtak a kiállításon, és fordítva. Valahogy egész
más minden egy kiállító teremben. Képeim egész
aprólékosan meg vannak munkálva, ez nagy távol-
ságból alig látszik, ez az egyik, ami nagyon elgon-
dolkoztató és egyelőre nem találok megoldást arra,
hogy így is meg úgy is hassanak. Természetesen ezt
a néző, aki először látja a dolgaimat nem tudja, ezt
a különbséget főleg én tudom és borzasztóan nyug-

talanít, még akkor is ha tudom, hogy nem vagyok „divatos” festő, aki már az első pillanatban megbotránkoztatni akarja a nézőt, vagy sokkírozni, – ez nagyon is távol áll az én világomtól – de mégis bosszantó, hogy 10 m-ről nem kapom azt az élményt amit a kép közlő nyújt.

Hát nem mondhatom, hogy a fejembe szállt a dicsőség, az ellenkezője sokkal inkább áll.

Komolyan mondom, már mindentől elzárom magam, – a színház után rohanok haza bezárkózom, elhatározom, hogy csak a képemmel foglalkozom, el is kezdek valamit csinálni, de semmi nem jó és ilyen eredménytelenül hagyom abba 11-kor várva a holnapot, hogy na majd.

Ez így megy 3 hónapja.

Tulajdonképpen ha ezen a területen is csődöt mondok, akkor nem is tudom mit kell csinálni.

Mit ér az embernek oly siker, elismerés, tetszés, ha belül úgy érzi tehetetlen, döcög egyhelyben és képtelen ennyi ideig újat csinálni???

Hát nem ilyen levelet akartam magának írni, de úgy látszik már olyan eszelős vagyok, hogy egy levél erejéig sem tudom magam fegyelmezni, szüntelenül a saját problémám körül keringek.

Drága Miklós, sajnos maga is eléggé elkeseredetten írta meg azt a pár sort amit a kalendáriummal kaptam. Most jut eszembe, ezt sem köszöntem még meg! Pedig úgy örültem neki! Olyan jó olvasmány.

Hogy vannak a gyerekek, Erna és Maga mi mindent csinál mindíg? Aranykezű ember. Ezt még gyerekkoromban fogalmaztam meg.

Nagyon nagyon örülnék ha írna, és nagyon sok szeretettel ölelem mindannyiukat Lili

mindenek előtt örülnék, ha mielőbb megírná: mikor mennek nyaralni, ill. meddig vannak biztosan otthon?

Hátha mégis sikerül meglátogatni magukat.

Ősszel terveztem egy darabot a színházban, nem tudom erről írtam-e, mindenesetre rengeteg időt rabolt el, de mivel érdekelt a darab és kíváncsi voltam, hogyan birkózom meg egy ilyen feladattal, hát elvállaltam. Úgy néz ki, hogy jól sikerült.

Persze ez a festés rovására ment, mert 6 hétig este 10-ig próbákon is részt vettem. De most végre elkezdtem ismét festeni, igen sok képet ill. tervet tűztem ki célul, kb. 2–3 éves munka, elképzelés a fejemben megvan, kivitele igen hosszadalmas. Mindez teljesen betölti gondolataimat és életemet. Csak győzzem egészséggel. Elég sokat nyavalygok mostanában hát, torok és lapocka háti fájdalmakkal, ami igen zavaró festés közben. Ezért elkezdtem reggelként tornázni, még egyelőre eredményt nem érzek.

Miklós drága, nézze majd meg a kiállítást és a plakátot is kísérelje figyelemmel, mert elképzelhető, hogy egy reprodukcióm szerepel rajta (4 művész közül egyet választanak), azon kívül ha kritikát talál valamely újságban, az is nagyon érdekelne. Sajnos ezzel soha nem törődik senki.

Tehát most nagyon gyorsan írja meg nekem, meddig található Bécsben. Amint tudok bővebbet saját programomat illetően, azonnal írok. Egyébként a kalendárium eléggé hiányzik. Küldjön egyet, jó!

Mi van a gyerekekkel, jól vannak? A lehető legjobbakat kívánva sok-sok szeretettel üdvözlöm és ölelem mindannyiukat Lili

1973. 06. 15.

Drága Miklós, már nagyon aktuális hogy írjak és elhagyom a mentegetőzést. Kezdem a lényeggel: „Mai magyar művészet” c. kiállítás lesz áprilisban Bécsben, amelyen én is részt veszek kb. hat képpel. Hogy mikor lesz pontosan és hol, azt még nem tudom, de a katalógust már csinálják. Kacérkodtam a gondolattal, hogy milyen jó lenne ott lenni Maguknál akkor, de pillanatnyilag nem tudom megoldható-e. Beadtam ugyan útlevelekérésemet Olaszországba (témáim Pompei-hez kötnek) nyárra, de mivel az időpontok eléggé eltérőek, így nem tudom még hogyan alakul. Milyen jó lenne már találkozni! Mindenesetre mivel tudom, hogy maguk minden nyáron távol vannak Bécstől, ezért

1978. 02. 20.

Drága Miklós, nagyon megörültem levelének, érezhetően sokkal kiegyensúlyozottabb, mint mikor találkoztunk. És rendkívül szégyellem magam, hogy több mint egy éve halogatom a levélírást. Egyszer el kellene küldenem csomóba rázva a mindennapi kis céduláimat (ezekre minden este felírtam mit kell másnap tennem) ezeken minden nap szerepel. Így kiszámíthatja, hogy legalább 365x írtam fel: Miklósnak levelet írni. Azt hiszem ez egy különös kór, hogy nem tudok leülni levelet írni, ill. egy olyan tompaság fog el, mert személytelennek érzem, hogy nincs dialógus, válasza legjobb esetben 2 hét múlva kerülhet sor. Ezt meg kell bocsátania nekem.

Breznay furcsán tájékoztatta rólam, mert lehet hogy a rádióban hallott egy pár perces riportot velem, de ez nem sokat jelent. Maga drága Miklós szó nélkül is sokkal jobban tapintott rá az igazságra. Valóban sok belső vívódás, szorongás, nyugtalanság stb. stb. gyötör. Ezeket minden nap külön-külön le kell győzőm, hogy festeni tudjak, és hogy színházi munkámat is el tudjam látni tisztességesen. A festés ugyanakkor a legkritikább és mondhatni csak kivételes esetben jelent örömet, de mégis a munkám nélkül nem tudok létezni. Valahogy akkor értelmetlen lesz minden. Így rászoktatom magam a mindennapi munkára, amit télen sajnos a világítás eléggé korlátoz, mert legszívesebben hajnalban dolgozom. Ilyenkor sokszor már reggel 7-től várom ölbe tett kézzel a világosságot. Talán már említettem, hogy kb. 3 éve festek egy sok-sok képből álló nagy kompozíciót egy „Labirintus”-t most a 38-ik darabot festem. Ezek a képek önállóan is teljesekek, de úgy képzeltem el, hogy egyszer egy kisebb terembe vagy nagyobb falra sűrűn egymáshoz komponálva kapják meg valódi értelmüket. Hogy ez mikor lesz és hol az még nem derült ki, én mindenestre még nagyon dolgozom rajta, és nagyon remélem, hogy még sok mondanivalóm lesz.

5 évvel ezelőtt beadtam egy kérvényt Múcsarnok 3 termére kiállítást kérve; most végre megjött a határozat, melyben közlik, hogy 79-ben lesz meg.

Itt már szeretném a Labirintust kiállítani az egyik teremben, a másik 2 teremben pedig 10 év válogatott anyagából kb. 40–50 képet.

Sok munkával és sok izgalommal jár mindez,

keretezés (speciális a Labirintushoz) mert nem szeretném a képeket a keretekkel egymástól elhatárolni. Tehát legyen keret és mégsem? Néha ott tartok, hogy ez már nehezebb, mint megfesteni.

És tudja annyi energiát emészti mindez, hiszen mindent egyedül kell csinálnom. Hivatásom van, színház van, otthon is folyton rámolni kell ebben az egy szem szobában. Hisz alig férek el. És nagyon fáradékony kezdek lenni. Ezért is festek főleg reggel.

Néha úgy érzem magam, mint egy aszkéta. Alig vagyok emberek közt, pedig ezen a téren nem panaszkodhatom, mert sokan szeretnek. De folyton spórolok az idővel! Színházba, moziba nem járok, de nagyon sok zenét hallgatok és ez jó hatással van rám, főleg barokk zene. És ha már nagyon elfáradok a napi tevé-vevéstől akkor egy krimi olvasok. A színházban most már csak, mint tervező dolgozok, ha jó darabot kapok, akkor bár keservesen oldom meg, de az eredmény nagyon érdekel mindig. Ha rossznak tartom a darabot, akkor pokolian szenvedek tőle.

Most kicsit beszámoltam napjaimról. Miklós drága, remélem, jól fogja magát érezni a rokonainál Grünberger Ariét keresse meg, van egy testvére is: Tekla, maga biztosan ismerte is.

Ezzel a levéllel egy időben küldök egy folyóiratot is: néhány képemről van benne reprodukció. Jelezze, hogy megkapta-e. Nagyon kívánom, hogy jól érezze magát és várom további leveleit sok-sok szeretettel öleli Ernával együtt Lili

